



Апокриф  
часопис

*"Як тільки  
сонце веріф  
запало..."*

Григорій Сковорода

ББК 84.4 (УКР 6-5)

Я 44

**Редактори:**

Горідько Т.

Журавльова О.

Журбенко О.

Назаренко В.

Прилуцька І.

**Шеф-редактор:**

Прилуцький О.І.



Я 44

*"Як тільки  
сонце веріф  
Запало..."*

*Григорій Сковорода*

*Випуск №7*

м. Черкаси: «ІнтролігаТОР», 2022. – 140 с.  
ISBN 978-617-7787-53-1

*Твори друкуються в авторському редагуванні.*

Часопис видано за сприяння Черкаської обласної організації «Громадська організація людей з обмеженими можливостями «День».

ББК 84.4 (Укр 6-5)

© Видавництво «ІнтролігаТОР»,  
оригінал-макет, 2022

ISBN 978-617-7787-53-1

*Єдиний шлях, що веде до знання, –  
це діяльність.*

*Джордж Бернард Шоу*



---

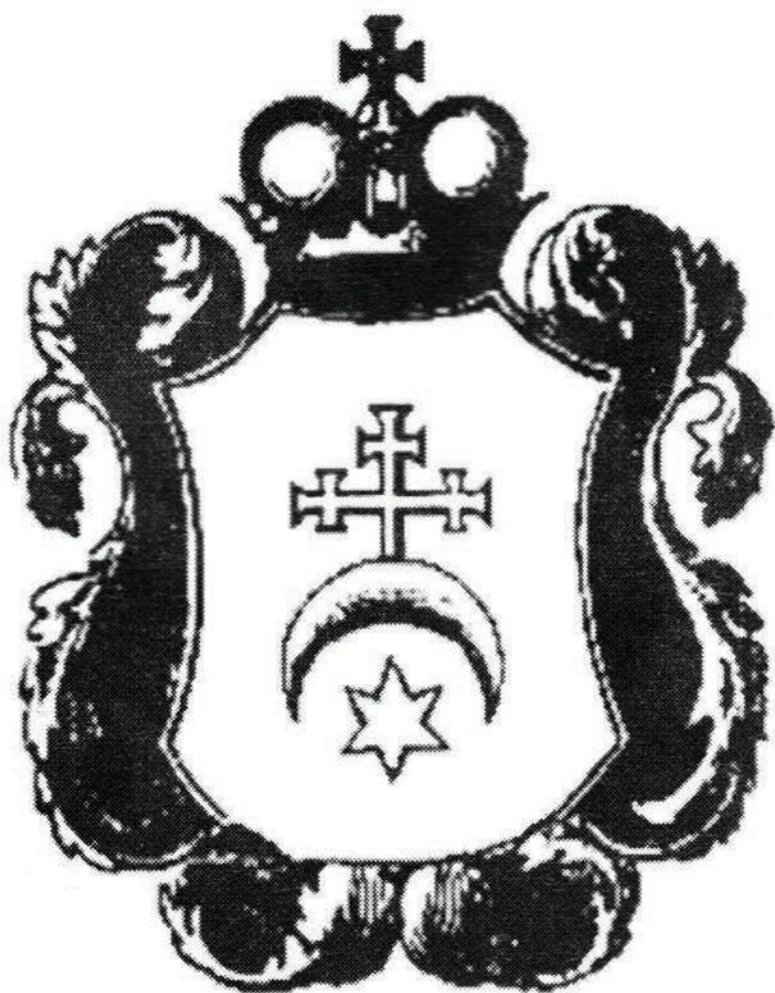
# **НАУКА І КРАЄЗНАВСТВО**

---



Дмитро КУШТАН  
м. Черкаси

КНЯЗІ ВИШНЕВЕЦЬКІ ТА ЧЕРКАСИ:  
МІФИ ТА СТЕРЕОТИПИ



*Рис. 1. Герб «Корибут», яким користувалися князі Вишневецькі*

Вишневецькі гербу «Корибут» (Рис. 1) – відомий у Великому князівстві Литовському (далі – ВКЛ) та Речі Посполитій князівський рід, з якого у XVI – 1-й пол. XVIII ст. постали найвпливовіші магнати, державні та військові діячі, й навіть польський король – Міхал Корибут Вишневецький (1669–1673). Вже сам родовід Вишневецьких сповнений численними вигадками та містифікаціями, не кажучи про біографії окремих його представників. Створена придворними герольдами у 2-й пол. XVI ст. генеалогічна легенда





*Рис. 2. Уявний портрет князя Дмитра Івановича Вишневецького з колишньої галереї Вишневецького палацу, XVIII ст. (нині перебуває в Національному музеї історії України)*



пов'язує їх із великими литовськими князями Гедиміновичами: нібито, вони беруть початок від сина Ольгерда новгород-сіверського князя Дмитра-Корибута. Проте, сини останнього – Федір та Сигізмунд Корибутовичи, – яких ладили у родоначальники Вишневецьких [42, с.177; 45, s.1147], не мали синів, отже ніяк не могли бути ними (ототожнення Федора Корибутовича з князем Федором Несвізьким не знаходить переконливих аргументів). Насправді ж, як свідчать нові дослідження, Вишневецькі були гілкою волинсько-подільських князів Несвізьких-Збараських (нащадків турово-пінських Рюриковичів, або давньоруських князів Болохівської землі), від яких відокремилися на поч. XVI ст. і отримали назву за родовим гніздом м. Вишнівець на Волині [11, с.5–6].

Втім, генеалоги минулого вигадали Федору Корибутовичу сина Дашка, у якого, нібито, був син Василь Дашкович, котрий став родоначальником Вишневецьких і легендарним засновником Вишнівця. Тут, очевидно, сталася плутанина з цілком реальними історичними особами: з одного боку з князем Василем Федоровичем Збараським, із іншого – з черкаським намісником Василем Дашковичем (князем Глинським). Мало того, художньо-історична література «козацького романтизму» породила нові міфи про Вишневецьких. Яскравий представник цієї течії польський поет XIX ст. Юзеф Богдан Залеський у своїй поемі-думі «З Могили Савур, або Про найпершого гетьмана» описав молоді літа черкаського і канівського старости Остафія Дашковича, як нащадка ... князів Вишневецьких [51, s.82–91]. Йшлося про те, що на дніпровському острові жив князь Дашко Вишневецький із дружиною Ляшкою. Дашко помер молодим, залишивши княгиню-вдову з малим сином Остапком. Син підростав у кам'яному родовому замку на острові, але мріяв про козацьку вольницю на Запорозжжі, куди він врешті-решт втік і став «славним гетьманом» Остафієм Дашковичем(!).

У XVI–XVIII ст. представники роду Вишневецьких обіймали важливі державні та військові посади в урядах ВКЛ та Речі Посполитої: воєвод, каштелянів, старост. І, безумовно, діяльність князів Вишневецьких була тісно пов'язана з Черкасами – прикордонним форпостом на березі Дніпра, одним з осередків формування українського козацтва. З цього роду походили аж четверо черкаських старост (королівських намісників): Михайло Александрович (1559–1580), Александр Михайлович (1580–1594), Костянтин Костянтинович (1620–1638) та Александр Костянтинович (1638–1639). Але



серед цього переліку не побачите Дмитра «Байду» Вишневецького і це історична правда, що йде в розріз із розповсюдженим історичним міфом, який досі поширюється не лише в популярній літературі, але й на сторінках наукових видань.

Романтизована й надміру героїзована постать Дмитра Івановича Вишневецького (†1563) завжди бентежила дослідників. Його коротке, але яскраве життя пройшло у військових виправах (Рис. 2). Вишневецький був одним із багатьох прикордонних урядників, які використовували низове козацтво для боротьби з татарами (можливо, перший, хто очолив їх зсередини). «Історія русів» (поч. ХІХ ст.) навіть називає його другим запорозьким гетьманом (начебто, після Пшецлава Лянцкоронського). Втім, автор цього твору чомусь замість військових заслуг Вишневецького підносить його господарський хист: «бувши Гетьманом в час мирний, прославився громадянськими чеснотами, відбудовував поруйновані міста, публічні будівлі, наглядав за правосуддям і правлінням земських та городських урядників, заохочував народ до трудолюбства, торгівлі та господарських закладів і всіляким способом допомагав йому одужати опісля руйнівних воєн, за що пошанований був "батьком народу"» [9, с.51]. Звісно ніяким козацьким гетьманом він ніколи не був (тоді такої посади ще не існувало), до того ж час, коли він, нібито, «гетьманував» (перед 1514 р.) виглядає абсолютно неправдиво, бо ж народився Д. Вишневецький лише близько 1520 р.

У вітчизняній історіографії князя Дмитра Вишневецького часто представляють, як старосту черкаського та канівського – начебто він обіймав цю посаду в сер. ХVІ ст. Але це не відповідає дійсності й не підтверджено жодними документальними свідченнями. Спробуємо розібратися, звідки з'явився цей стереотип.

Насправді князь Дмитро був урядовцем ВКЛ – державцем королівського маєтку Вонячин (сучасне с. Городище коло смт. Літин на Вінниччині), яке одержав у 1547 р. (до нього там урядовав пан Семен Кмітич). Тож, як і інші прикордонні намісники та старости, він долучився до охорони південних рубежів польсько-литовської держави. А використання для цього козаків у 1-й пол. ХVІ ст. стало вже традиційним. До боротьби з татарами їх залучали не лише очільники Черкаського староства (Остафій Дашкович, Андрій Пронський, Дмитро Сангушко), але й інші намісники королівських володінь на межі з Диким полем. Так само «козакували» хмільницькі старости Пшецлав Лянцкоронський, Ян Тарновський



та Єжи Язловецький, брацлавський і вінницький Богущ Корецький, барський Бернард Претвіч та ін. До речі, Вонячин, державцем якого був Вишневецький, розташовувався якраз між Хмільником, Баром та Вінницею. Схильний до авантюризму Вишневецький, за влучним виразом Михайла Грушевського, «запалом віддається пограничному, модному тоді спорту – боротьбі з Татарами» [7, с. 122]. Покинувши королівську службу він подався на Запорожжя, де став козацьким ватажком. Після того, як Вишневецький збудував на о. Хортиця укріплення, польський король спеціально для нього впровадив посаду «стражник на Хортиці». Історик Ш. Лемерсьє-Келькеже порівняла Дмитра Вишневецького із кондотьєрами – керівниками військових загонів у пізньосередньовічній Італії, які за платню здійснювали військові операції, при цьому нерідко переходили з одного табору в інший і шантажували своїх наймачів. Подібні авантурні вчинки були притаманні й князю Дмитру. З ватагою вірних козаків він примудрився певний час служити і потенційним ворогам своєї батьківщини: Туреччині й Московському царству [15, с.18–29]. При житті ніхто не називав його «Байдою» (у турецьких джерелах він фігурує під назвиськом «Dimitrasz/Дімітраш»). Ця пізніша традиція походить від ототожнення Дмитра Вишневецького із козаком-гульгетєм, героєм народної «Думи про Байду» (їх поєднують схожі обставини мученицької смерті – на гаку фортечного муру в Стамбулі).

Безумовно Д. Вишневецький бував у Черкасах і в Канєві, розташованих на прикордонні, але ніколи не був очільником однойменних староств. Ця помилка бере початок з праць істориків ХІХ ст. Одним із перших був Микола Карамзін, який написав про Вишневецького: «Был любимым вождем Днепровским Козаков и начальником Канева» [10, с.252]. Йому вторив історик Сергій Соловйов: «...начальник всей укрьйны, староста Каневский, князь Дмитрий Вишневецкий, истый казак по природе, достойный преемник Евстафия Дашковича» [32, с.103]. Зважаючи на те, що у ХVІ ст., починаючи з Остафія Дашковича, посади черкаського і канівського старост часто займала одна й та сама особа, Д. Вишневецькому починають приписувати ще й урядування в Черкасах. Так, у 1867 р. польський історик Юліан Бартошевич у статті до «Загальної енциклопедії» Самуеля Оргельбранда, присвяченій Дмитру Вишневецькому, пов'язав того з Черкасами і Канєвом: «Король поставив Дмитра старостою над двома українними градами Черкасами і Канєвом». Там само йдеться про те, що ці замки



у 1553 р. від Вишневецького перейшли до князя Дмитра Сангушка [41, s.232–236] (насправді останній був черкаським і канівським старостою з 1552 р. – на це звернув увагу ще М. Грушевський [7, с.123, зноска]). За Бартошевичем тезу про старостування в Черкасах і Каневі Дмитра Вишневецького («ватажка козаків черкаських і канівських») повторив польський історик-генеалог Казімеж Пуласький [46, s.73, 127; 47, s.253]. У той же час інші відомі генеалози – польський А. Бонецький та російський А. Лобанов-Ростовський – писали про Д. Вишневецького лишень, як державця/старосту вояччинського [19, с.104; 40, с.370].

Тим не менше, міф про зв'язок Дмитра Вишневецького з Черкасами та Каневом пішов «у маси». Це твердження підхопили інші науковці – його ми знаходимо в працях відомих істориків кін. ХІХ – поч. ХХ ст.: В. Антоновича, М. Володимирського-Буданова та Д. Яворницького. Володимир Антонович ще у 1863 р. припустився прикрої помилки, ототожнивши Дмитра Вишневецького із «князем Дмитрієм»,

**Dymitr Wisnie  
wiecki/ Ethory w  
Turcech strácon/  
maz wieczney pá  
mieci godny.**

**Michał Wisnie  
wiecki Starosta  
Cyrkáski maz  
zaczny.**



*Рис. 3. Портрети з гербовника В. Папроцького (1578): «Димитр Вишневецький, котрий у Туреччині страчений, муж вічної пам'яті гідний» та «Міхал Вишневецький, староста Черкаський, муж благородний»*



очільником черкаських козаків, який фігурує в господарському документі за 1503 р. [3, с. XXVI–XXVII]. Насправді ж, як довів Михайло Максимович, у тому князеві, слід вбачати київського воєводу князя Дмитра Івановича Путятича [20, с. 279–283] (Д. Вишневецький на той час ще й не народився!). У пізніших працях В. Антонович продовжував називати Д. Вишневецького старостою черкаським і канівським, аргументуючи це тим, що Хортицька фортеця знаходилася на території уходів, які належали саме Черкаському замку [2, с. 22]. Знаний дослідник історії запорозького козацтва Дмитро Яворницький у 1892 р. стверджував, що князь Дмитро Вишневецький «вперше згадується під 1550 роком, коли польський уряд призначив його на посаду черкаського й канівського старости. На цій посаді Вишневецький залишався до 1553 року». І ще: після того, як авантюрист Вишневецький повернувся зі служби турецькому султану, польський король Сигізмунд II Август «знову запросив князя до себе, давши йому в управління ті самі міста Черкаси й Канів» [37, с. 61]. При цьому історик не послався на жоден історичний документ, де б Дмитро Вишневецький фігурував на цій посаді, бо їх і немає!

Природньо, що не всі історики погоджувалися із таким твердженням. Так польські дослідники Едвард Руліковський і Юзеф Вольф прямо заперечили старостування в Черкасах і Каневі Д. Вишневецького на підставі, як відсутності відповідних документів, так і хронології обіймання цієї посади дійсними старостами [48, с. 806; 50, с. 565]. З ними погодився М. Грушевський, відзначивши, що Вольф «справив ходячу помилку, мов би Вишневецький був старостою черкаським» [7, с. 122, зноска]. Цю ж думку підтвердив Андрій Стороженко: «Напрасно некоторые историки думают, что В. (Вишневецкий – Д. К.) был в это время старостой Черкасским и Каневским; он никогда не занимал этой должности» [34, с. 520]. Тож не дивно, що Дмитро Вишневецький відсутній у реєстрах очільників Черкаського староства, складених П. Клепацьким (1907) та А. Яковлівим (1912) [12, с. 337–338; 39, с. 353–354]. Відповідно до них, першим черкаським і канівським старостою із роду Вишневецьких був Михайло Александрович (з 1559 р.) – двоюрідний брат Дмитра Івановича (Рис. 3). Відзначимо, що в списку Клепацького вкралася помилка: перше старостування М. Вишневецького він відносить до 1540 р., але ця хибна дата заснована на невірному датуванні документу [1, с. 141–142], який, насправді, стосується 1559/60 рр. [44, р. 332].

За радянських часів роботи «українських буржуазних





**Рис. 4.** Приклади міфотворчості, пов'язані з Дмитром Вишневецьким.

1 – художнє панно роботи Миколи Теліженка (2001 р.) по вул. Байди Вишневецького, 6 (Музичне училище) у м. Черкаси: «Вулицю названо іменем Дмитра Байди Вишневецького, старости Черкаського та Канівського повітів у 1550-1554 рр., засновника Запорозької Січі»;

2 – пам'ятний знак на честь 400-річчя «заснування» Чигирини на території Національного історико-культурного заповідника «Чигирин»: «Заснов[аний] у 1512 р. князем Дм[итром] Вишневецьким, Байдою».



націоналістів» Грушевського, Клепацького та Яковліва (перший був Головою Центральної Ради УНР, другий – її членом, третій – послом УНР в Австро-Угорщині) виявилися під забороною. В забутті опинилася й об'єктивна інформація, що містилася в їх історичних студіях, яка заперечувала можливість обіймання князем Д. Вишневецьким посад черкаського і канівського старост. Тож «верх взяли» ідеї Д. Яворницького, який доводив, що козацький ватажок таки посідав ці уряди (незважаючи на відсутність документальних доказів). З того часу, зважаючи на авторитет історика, якого до речі називають «одним із головних конструкторів новочасного українського козацького міфу» [15, с.288], ця теза, на жаль, стає аксіомою в дослідженнях істориків новітнього часу.

Так у 1957 р. вийшла книжка українського радянського історика Володимира Голобуцького «Запорозьке козацтво», в якій автор повторив «догмат» Д. Яворницького про старостування в Черкасах і Каневі Дмитра Вишневецького, доповнивши його помилковим твердженням про старостування там само й батька Дмитра Івана Михайловича Вишневецького (про це докладніше – нижче). За В. Голобуцьким, Канівське і Черкаське староства були передані Дмитру по смерті його батька. Далі дослідник пише, що Д. Вишневецький призначається черкаським і канівським старостою у 1551 р. [6, с.128–129], але це суперечить попередньому твердженню, бо батько помер за вісім років до цього – у 1543 р. Зазначу також, що у 1-й пол. XVI ст. ще не практикувалося успадкування старостинської посади – на ті часи король і великий князь на свій розсуд призначав і звільняв посадовців, нерідко «тасуючи» їх (практика успадкування посади затвердилася лише ближче до кінця століття). Як стверджував В. Голобуцький, Д. Вишневецький продовжував очолювати Черкаське та Канівське староства принаймні до 1557 р. [6, с.132]. Причому посилався історик на документи, де фігурує і козацький ватажок Дмитро Вишневецький, і неназваний черкаський староста (ним на той час був пан Йосип Халецький) [13, с. 133–138].

У 1969 р. французька дослідниця Шанталь Лемерсьє-Кельже в своїй статті, присвяченій «литовському кондотьєру» Д. Вишневецькому, повторюючи Д. Яворницького та В. Голобуцького, писала, що польський король Сигізмунд II Август призначив Дмитра Вишневецького черкаським і канівським старостою у 1550 р., потім поновив його на цій же посаді у 1554 р. після повернення князя з Туреччини [43, р. 265–266]. Втім і за тих часів серед істориків продовжува-



ла існувати протилежна думка: Любомир-Роман Винар вслід за М. Грушевським також сумнівався в обійманні Вишневецьким цієї посади [4, с.21].

Врешті-решт міф про старостування в Черкасах і Каневі князя Дмитра «Байди» Вишневецького (а подекуди і його батька Івана Михайловича) благополучно дожив до нашого часу [5, с.655; 8, с.11; 28, с.6–9; 31, с.13–14, 46–47; 35, с.31–38]. Мало того, стверджувалося, нібито, «більшість сучасних істориків вважають безсумнівним староство князя Д. Вишневецького і відзначають його активну діяльність на цій посаді» [29, с.68–69]. Безумовно, такої ж думки дотримувалася і більшість черкаських істориків і краєзнавців – у 1993 р. на честь Байди Вишневецького навіть назвали одну з вулиць в історичній частині міста (Рис. 4:1) [21, с.43; 25, с.70; 33, с.69; 36, с.244, 532]. На думку цієї частини дослідників, Вишневецький на посаді черкаського і канівського старости відбув дві каденції: у 1550–1553 та 1554–1557 рр. Але це зовсім не так.

Наразі, завдяки доступності праць М. Грушевського, А. Яковліва, П. Клепацького, польських істориків-генеалогів, публікації документів «Литовської Метрики», постала можливість заперечити це стале твердження. Так черкаський історик, фахівець з литовської доби Юрій Михайлюк дійшов висновку, що «факт очолювання князем Д. Вишневецьким замкових урядів у Черкасах і Каневі вбачається більше, ніж сумнівним» [23, с.89]. Його аргументи наступні. По-перше, жодне джерело не містить прямої й конкретної вказівки на те, що Д. Вишневецький обіймав ці посади (натомість він фігурує в документах, як страж південних рубежів ВКЛ), а в листах за 1557 р., на які посилався В. Голобуцький, Вишневецький не називається черкаським і канівським старостою, а навпаки – у них кримський хан звертається до польського короля з проханням дати розпорядження порубіжним урядовцям (у т. ч. черкаському й канівському), щоби ті арештували князя. По-друге, у відомому на сьогодні хронологічному порядку черкаських і канівських старост, підтвердженому джерелами та науковими дослідженнями, немає місця для Дмитра Вишневецького [22, с.101; 23, с.88–89; 24, с.151–152]. На сер. XVI ст. згадані такі черкаські старости: Андрій Пронський (1540–1544), Оникій Горностаї (1544–1547), Ян Хрщонович (1547–1552), Дмитро Сангушко (1552–1553), Йосип Халецький (1553–1559), Михайло Вишневецький (1559–1580). Сумніви Ю. Михайлюка щодо старостування в Черкасах і Каневі Д. Вишневецького абсолютно поділяють В. Ластовський та Д. Куштан [16, с.22,



201; 17, с.135–136; 18, с.199]. Відсутня згадка про обіймання цих посад князем Дмитром і в працях відомої дослідниці Наталі Яковенко [38].

Відповідно, не був Дмитро Вишневецький і будівничим Черкаського замку сер. XVI ст., як це стверджують деякі історики [26, с.14], – його збудували за старостування пана Я. Хрщоновича у 1549 р. Так само, абсолютно міфічним є зв'язок Дмитра Вишневецького із заснуванням Чигирина, нібито, у 1512 році (у 1912 р. урочисто святкувалося 400-річчя міста – Рис. 4:2). Ця дата виглядає фантастично, адже князь тоді ще й не народився (очевидно, ввело в оману помилкове свідчення автора «Історії русів» про те, що Вишневецький – «гетьман-будівничий» – ватагував до 1514 р.). Насправді, королівський привілей на заснування Чигирина отримав черкаський староста Александр Михайлович Вишневецький у 1589 р.

Яка ж причина появи і такої живучості міфу про зв'язок Дмитра Вишневецького із Черкасами? Ймовірно, мала місце банальна плутанина із реальними черкаськими старостами з роду Вишневецьких (нагадаємо, що їх було аж четверо). В першу чергу це стосується князя Михайла Александровича Вишневецького, кузена Дмитра, який у 1559–1580 рр. урядовав у Черкаському та Київському староставах, а окрім того, після 1578 р. очолював реєстрове козацтво (був старшим реєстру, що фактично відповідало посаді гетьмана). Не виключено, що на хвилі романтизації та героїзації особи Дмитра Вишневецького його справжня посада – «державець вонячинський» – виглядала не достатньо серйозною (до того ж не милозвучною), натомість «староста черкаський і канівський» куди більше личила «князю-козаку». На жаль міф про «черкаського старосту» Дмитра Вишневецького культивується й нині: деякі відомі політики навіть просувають ідею перетворити його на «бренд» міста.

Окрім примарного старостування, Дмитра Вишневецького з Черкасами пов'язує ще одна міфічна історія. Мова йде про «захоплення» ним Черкас і Канева. Ця подія, нібито, сталася восени 1558 р. після зруйнування Хортицької Січі татарами на чолі з ханом Девлетом I Гераєм. Затим, як свідчить Никонівський літопис, Д. Вишневецький, буцімто, щоб помститися польському королю і великому литовському князю Сигізмунду Августу за ненадання обіцяної підмоги, відступив уверх по Дніпру й силоміць захопив ці придніпровські замки. По цьому в жовтні місяці він звернувся звітти по «інструкції» до свого союзника московського царя Іоанна IV Грозного. Цар же велів йому їхати до нього, а



Черкаси і Канів повернути польському королю, щоб не псувати укладене між державами перемир'я [27, с.286]. Далі повідомляється, що через місяць Вишневецький прибув до московського царя, який пожалував його великою платнею та надав йому місто Бельов із прилеглими землями, за що князь Дмитро «государю цілував хрест», що буде служити йому вірою і правдою. Отримана вотчина, до речі, ще зовсім недавно належала князям Бельовським, останній з яких – князь Іван Іванович – у 1555 р. став жертвою опричнини. На московській службі «князь-козак» пробув до 1562 р. і змушений був повернутися на батьківщину в зв'язку з початком Лівонської війни, яка розгорілася між Литвою та Московією. Причому, сприяв його поверненню двоюрідний брат Михайло Александрович Вишневецький, староста черкаський і канівський.

Історик В. Антонович взагалі сплутав ці події 1558 р. з повстанням черкаських і канівських містян 1537 р., яке сталося за черкаського і канівського старости Василя Тишкевича (наступника Остафія Дашковича). В результаті Д. Вишневецький ледь не постав таким собі «революціонером», що збунтував місцеве населення проти королівського намісника [3, с.ХХХ].

Так чи інакше, факт переходу Дмитра Вишневецького на службу до московського царя є доведеним (між іншим, Іоанн IV саме на Вишневецького покладав надії в справі спорудження московського форпосту на Дніпрі на Монастирському острові нижче Черкас). Цей не дуже патріотичний вчинок якимось скромно оминається тими дослідниками, які намагаються ідеалізувати образ Дмитра «Байди»: козацький «гетьман» і на службі московського кривавого тирана! Але нас в першу чергу цікавить інше питання: чи мало місце захоплення Вишневецьким Черкас і Канева? Дійсно дивно, чому до недавніх пір ніхто не задавався питанням, як така непересічна подія – захоплення прикордонних замків – знайшла відображення у московському літописі, але пройшла непоміченою в польсько-литовських документах того часу? Все це наводить на думку, що даний епізод із захопленням міст – черговий історичний міф [17, с.136–139]. Літописний звод, у якому містилася інформація про Дмитра Вишневецького, був складений близько сер. 1560-х рр., вже після того, як князь покинув московську службу (можливо, вже після його смерті у 1563 р.). Найімовірніше, літописець таким чином намагався «очорнити» Вишневецького, який для Москви після вороття додому став зрадником: «притек Вишневецкой ко государю нашему, как собака, и потек от государя



нашого, как собака же» [30, с.156]. Літописний «фейк» мав на меті, в першу чергу, представити князя Дмитра зрадником для польського короля, а також документально закріпити геополітичні претензії московської влади на Середнє Подніпров'я, де головними центрами виступали Черкаси і Канів [17, с.139].

На жаль, перелік квазічеркаських старост не обмежується лише Дмитром Вишневецьким. Ще більшої плутанини в питанні зв'язку князів Вишневецьких із Черкасами додав у 1933 р. польський історик Владислав Томкевіч. У своїй книзі, присвяченій біографії магната Єремії Вишневецького, він стверджував, що черкаським старостою був ще й батько Дмитра Іван Михайлович Вишневецький (†1543) [49, с.1]. Це очевидна помилка – не черкаським, а чечерським! Насправді, Іван Вишневецький був очільником Чечерського і Пропойського староств на теренах сучасної Білорусі [19, с.103; 40, с.369; 50, с.563], які отримав після смерті свого попередника Остафія Дашковича у 1536 р. (Черкаське і Канівське староства тоді ж дісталися пану Василю Тишкевичу). Втім це хибне твердження потягло за собою цілий «шлейф» повторень у літературі, створивши таким чином новий історіографічний міф.

Так вже через два десятиліття український радянський історик В. Голобуцький у своїй книзі, присвяченій історії запорозького козацтва, повторив помилку Томкевіча. За його твердженням, Канівське і Черкаське староства Іван Михайлович Вишневецький набув у 1541 р., а після його смерті вони, нібито, відійшли його сину Дмитру [6, с.128–129]. Насправді ж на поч. 1540-х рр. черкаським старостою був князь Андрій Пронський, а канівським – пан Нікіфор Бобоед [24, с.147]. Дата «1541» не випадкова – вона є наслідком вже згаданого вище невірної датованого документу, що стосувався черкаського і канівського старости Михайла Вишневецького (племінника Івана Михайловича) [1, с.141–142; 44, р. 332].

Втім, і цей міф благополучно дожив до наших днів: князя Івана Вишневецького зарахували до черкаських і канівських старост автори книги «Усі гетьмани України» Олександр Рент та Ігор Коляда. Вони так само пишуть, що той був призначений очільником Черкаського і Канівського староств у 1541 р. [28, с.6]. При цьому історики посилаються на «Родословну книгу», але там серед посад Івана Вишневецького перераховані лише: староста ейшицький, ворнянський, пропойський і чечерський [19, с.103].

Траплялися й інші прикрі ляпсуси, пов'язані з помилковим віднесенням до черкаських старост деяких пред-



ставників князівського роду Вишневецьких. Так у статті однієї молоді черкаської дослідниці закралася хиба: до переліку черкаських старост 1-ї пол. XVII ст. вона чомусь віднесла й магната Єремію Вишневецького (!) [14, с.51], що, безумовно, не відповідає дійсності (його сплутано з Александром Костянтиновичем Вишневецьким). На щастя, ця помилка, на відміну від попереднього випадку, не викликала повторень у літературі й не постала черговим міфом.

Отже, незважаючи на безумовну присутність представників князівського роду Вишневецьких на урядах очільників Черкаського староства, деяким з них ця посада приписується помилково. Насамперед це стосується Дмитра Вишневецького. Його роль в історії Черкас досить сумнівна і неоднозначна. Безумовно, він був непересічною особистістю, що зіграла важливу роль у формуванні запорозького козацтва і боротьбі проти татар. Втім, треба тверезо оцінювати історичні реалії й перестати, нарешті, ідентифікувати його як черкаського (і канівського) старосту.

#### *Джерела та література:*

1. *Акты Юго-Западной России. Т. II: 1599–1637. Санкт-Петербург, 1865.*
2. *Антонович В. Коротка історія Козаччини з ілюстраціями і картою України. Коломия, 1912.*
3. *Архив Юго-Западной России. Ч. III. Т. I: Акты о козаках (1500–1648 гг.). Киев, 1863.*
4. *Винар Л.-Р. Князь Дмитро Вишневецький. Мюнхен, 1964.*
5. *Войтович Л. Княжа доба: портрети еліти. Біла Церква, 2006.*
6. *Голобуцький В. Запорозьке козацтво. Київ: Вища школа, 1994.*
7. *Грушевський М. Байда Вишневецький в поезії й історії. Записки Українського Наукового товариства у Києві. Київ, 1909. Кн. 3. С. 108–139.*
8. *Гуржій О.І., Чухліб Т.В. 100 великих постатей і подій козацької України. Київ: Арії, 2008.*
9. *Історія Русів / пер. І. Драча. Київ: Радянський письменник, 1991.*
10. *Карамзин Н.М. История государства Российского: в 12 т. Санкт-Петербург, 1819. Т. VIII.*
11. *Келембет С.М. Князі Несвізькі та Збаразькі: XIII – початок XVI століть. Кременчук: Християнська зоря, 2017.*
12. *Клепатский П. Очерки по истории Киевской земли. Литовский период. Біла Церква: Вид. О. Пшонківський, 2007.*
13. *Книга посольская Метрики Великого княжества Литовского, содержащая в себе дипломатические сношения Литвы в госу-*



- дарствование Сигизмунда-Августа (с 1545 по 1572 год). Москва, 1843. Т. I.
14. Котиченко А. Персоналії черкаських старост першої половини XVII ст. Гуманітарні та соціальні науки – 2011: матер. III Міжнар. конференц. молодих вчених. Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2011. С. 50–53.
  15. Кралюк П. Козацька міфологія України: творці та епігони. Харків: Фоліо, 2016.
  16. Куштан Д., Ластовський В. Археологія та рання історія Черкас. Київ; Черкаси: Ін-т археології НАН України, 2016.
  17. Ластовський В. Дмитро Байда-Вишневецький і Черкаси: міфи в історіографії. Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. Київ, 2018. Вип. 27. С. 135–139.
  18. Ластовський В., Куштан Д. Рання історія Черкас крізь призму міфотворчості. Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. Київ, 2017. Вип. 26. С. 195–199.
  19. Лобанов-Ростовский А.Б. Русская родословная книга. Санкт-Петербург, 1895. Т. I.
  20. Максимович М.А. Собрание сочинений: в 3-х т. Киев, 1876. Т. I: Отдел исторический.
  21. Мельниченко В.М. Місто над Дніпром (історія Черкас від найдавніших часів) [Продовження]. Краєзнавство Черкащини. Черкаси: Ваш Дім, 2005. №8. С. 41–48.
  22. Михайлюк Ю.М. Дмитро Вишневецький. Краєзнавство Черкащини. Черкаси: Ваш Дім, 2005. №8. С. 99–110.
  23. Михайлюк Ю.М. Старостування Дмитра Вишневецького у Черкасах і Каневі: міф чи реальність? Література та культура Полісся. Ніжин, 2007. Вип. 37: Філологія, історія та культура Полісся на перетині думок. С. 86–90.
  24. Михайлюк Ю.М. Південна Київщина в 60-х рр. XIV – 60-х рр. XVI ст. Черкаси: Вертикаль, 2011.
  25. Наш рідний край: Хрестоматія з історії Черкащини / упор.: А.І. Кузьмінський, Г.В. Суховершко, В.Я. Чудновський. Київ: Молодь, 1993. Ч. 1.
  26. Нерода В., Нестеренко В. Ще раз до питання про замок Д. Вишневецького у Черкасах. Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. Київ, 2008. Вип. 17. С. 9–15.
  27. Полное собрание русских летописей. Санкт-Петербург, 1904. Т. XIII: Летописный сборник, именуемый Патриаршей или Никоновской летописью. Ч. 1.
  28. Реєнт О.П., Коляда І.А. Усі гетьмани України. Харків: Фоліо, 2008.
  29. Романцова Н.І. Князь Д. Вишневецький у сучасній українській історіографії. Вісник Маріупольського державного



- університету. Серія: Історія. Політологія. 2011. Вип. 1. С. 67–72.
30. Сборник императорского Русского исторического общества. Санкт-Петербург, 1892. Т. 71.
  31. Сергійчук В.І. Дмитро Вишневецький. Київ: Україна, 2003.
  32. Соловьев С.М. История России с древнейших времен: в 29 т. (6 кн.). Санкт-Петербург, 1896. Кн. II. Т. VI.
  33. Соса П.П., Кривенко С.І., Страшевич В.Б. Вулиці Черкас. Історичний нарис. Черкаси, 1997.
  34. Стороженко А. Князь Дмитрий Иванович Вишневецкий, по народному прозвищу Байда. Киевская старина. 1897, Март. С. 519–524.
  35. Сушинський Б. Козацькі вожді України. Історія України в образах її вождів та полководців XV–XIX століть. Одеса: ВМВ, 2004. Т. I.
  36. Чабан А. Історія Середньої Наддніпрянщини (з найдавніших часів до кінця XVII ст.): навчальний посібник. Черкаси: Вертикаль, 2011.
  37. Яворницький Д. Історія запорізьких козаків: у 3-х т. Львів: Світ, 1990. Т. 1.
  38. Яковенко Н. Дмитро Вишневецький. Історія України в особах: Литовсько-польська доба / упоряд. О. Русина. Київ: Україна, 1997. С. 76–84.
  39. Яковлев А. Намісники, державці і старости господарського замку Черкаського в кінці XV і в XVI вв. Україна. 1907. Вересень. С. 340–354.
  40. Boniecki A. Poczet rodyw w Wielkim Księstwie Litewskim w XV i XVI w. Warszawa, 1887.
  41. Encyklopedia powszechna S. Orgelbranda. Warszawa, 1867. T. XVII: Wikaryusz–Wybrzeże.
  42. Epicedion / Стороженко А.В. Стефан Баторий и днепровские козаки. Киев, 1904. С. 161–220.
  43. Lemercier-Quelquejay Ch. Un condottiere lithuanien du XVIe siècle: Le prince Dimitrij Višneveckij et l'origine de la Seč Zaporogue d'après les Archives ottomanes. Cahiers du monde russe et soviétique. 1969. Avril–Juin (vol. 10, n. 2). P. 258–279.
  44. Lietuvos Metrika. Kn. 37 (1552–1561) / parengü D. Baronas. Vilnius, 2011.
  45. Paprocki B. Gniazdo snoty: zkdq herby rycerstwa slawnego Krolestwa Polskiego, Wielkiego Księstwa Litewskiego, Ruskiego, Pruskiego, Mazowieckiego, Zmudzkiego y inszych Państw do tego Krolestwa nalezacych Ksiązqt y Panow poczatek swoy maiq. Krakyw, 1578.
  46. Pulaski K. Ksiązeta Wisniowieccy w XVI w. Przewodnik naukowy i literacki (Dodatek do «Gazety Lwowskiej»). Lwyw, 1877. Roczник 5. S. 59–80, 122–135.



47. Pułaski K. *Dzikię pola. Przewodnik naukowy i literacki (Dodatek do «Gazety Lwowskiej»)*. Lwyw, 1877. Rocznik 5. S. 251–272, 346–369.
48. Rulikowski E. *Czerkasy. Słownik geograficzny Krystestwa Polskiego i innych krajyw słowiańskich*. Warszawa, 1880. T. I. S. 802–808.
49. Tomkiewicz Wł. *Jeremia Wiśniowiecki (1612–1651)*. Warszawa, 1933.
50. Wolff J. *Kniaziowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*. Warszawa, 1895.
51. Zaleski J.B. *Poezye*. Lwyw–Warszawa, 1877. T. II.

